

OLVASÓNAPLÓ

AZ ÖSSZEKÖTŐ KULTÚRA

Dr. ANDRAŠ DAVID: *Mostovi uzajamnosti*. Poglavlja o jugoslovensko-mađarskim kulturnim i književnim vezama.

Radivoj Ćirpanov Munkásegyetem, Novi Sad, 1977.

Dr. Dávid András olyan témát dolgozott fel ebben a könyvében, amely valóban belevág mindennapjainkba, annál inkább, mert egy kicsit összefonódik benne a történelmi múlt és a jelen valósága. Ilyen művek esetében kézenfekvő, hogy jelen van bennük valami kettősség: egyrészt a már szélesebb körben ismert régmúltra vonatkozó ismeretek összefogása, másrészt a legújabb kor adatainak összegyűjtésére irányuló önálló kutatás. Ebben a könyvben is megtalálhatók a magyar és délszláv kulturális, illetve irodalmi kapcsolatokra vonatkozó adatok a IX. századtól, azaz a magyar honfoglalástól kezdve a mai napig, s nyilvánvaló, hogy ezer esztendő egymásra ható művelődéstörténetét nemigen lehet a teljesség igényével összefogni egy 350 oldalas könyv kereteibe. Dávid András is elsősorban a régebbi korok kölcsönös kapcsolatait idézi, viszont az újabb korról, ahol pedig fokozottabban kifejezésre jutnak az egyéni kutatás eredményei, felületesebb képet nyújt, meg is jegyezve, hogy mindez csupán a kiindulópont, mert hát a bőséges anyagot lehetetlen egy kötetben összefogni, s a lefektetett alapnak a kiegészítése, bővítése további kutatásra, feldolgozásra vár.

Ennek előzetes leszögezése után is meg kell állapítani, hogy a könyv e viszonylagos szűkre szabottsága ellenére is rendkívül hasznos szolgálatot tesz a két szomszéd nép egybeolvadó sorsának kidomborítása és érzékeltetése tekintetében. Valamiképpen önkéntelenül is Ady magyar, oláh, szláv közös „bánat”-ának a közös sorsra rámutató ereje szikrázik e kötet soraiból, ami különösen világosan kirajzolódik a legrégibb kapcsolatok kialakulása, az egymástól való szóátvételek terén. Egy-egy nép szókincse fokozatosan alakul ki, életkörülményeinek, életmódjának megfelelően. Természetes hát, hogy a vándoréletmód után letelepedett magyar népnek is új szavakra, új kifejezésekre volt szüksége, hogy kifejezhesse az új életmód körülményeit, alakuló valóságát. És mi sem természetesebb, hogy ezek az új szavak a szomszéd népektől, a délszláv népektől való átvétel útján honosodtak meg részben az új körülmények közé lépő nép nyelvében. És természetes az is, hogy azután, idők folyamán ez a szóátvétel — az új követelményeknek megfelelően — kölcsönössé vált.

A szóátvételek mellett a közös történelmi alakok megjelenése is erőteljes kifejezője az összefonódó sorsnak. Ezek a közös alakok természetesen nem csupán a történelmi és társadalmi események kivételében válnak közösek, hanem az irodalomban való jelentkezésükben is. Éppen ezeket a közös irodalmi vonatkozásokat tükrözik vissza a dr. Dávid András által is ismertetett legrégebbi kapcsolatok.

Az újabb korokban vannak aztán határozottabb, tudatosabb nyoma is a kapcsolatok keresésének és építésének. És itt nem csupán

az 1826-ban Budapesten megalakult Matica srpskára és annak folyóiratára, a Serbske letopisira, a mai Letopisra gondolok, hanem például a délszláv népek és a magyar nép monarchiabeli együttélésére is, amelyek megannyi negatív jelensége mellett voltak olyan pozitív megnyilatkozásai is, mint például az a harc, amelyet Mocsáry Lajos folytatott Magyarországon az elnyomott délszláv kisebbség jogaiért.

Kulturális téren azonban természetesen elsősorban az irodalmi ismerkedés jelei mutatják az egymáshoz való közeledés vágyát. Ebben a tekintetben pedig igen sok példa jelentkezik ebben a kötetben is, kezdve Zmaj Jovan Jovanović fordítói missziójától egészen Csuka Zoltánnak a szerbhorvát irodalom jelenségei iránt tanúsított érdeklődéséig. És ebbe a keretbe az írók, fordítók egész sora tartozik bele, a magyarországiak közül például a már említett Csuka Zoltánon kívül Kis Károly, Nagy László, Rab Zsuzsa, vagy a jugoszláviai magyar irodalomból Acs Károly, Fehér Ferenc, Gál László, Herceg János stb. Ugyanakkor pedig délszláv, illetve jugoszláv vonalon olyan neveket, irodalmi népszerűsítőket találunk, mint Mladen Leskovac, Dobrica Cesarić, Gustav Krklec, Bogdan Čiplic, Aleksandar Tišma, Danilo Kiš, Sava Babić és sokan mások.

A kapcsolatkeresés persze nem csupán egyéni fordítói munkában vagy ismertetésekben tükröződik. Már a múlt században is jelentek meg szerbhorvát irodalmi antológiák Zomborban, sőt Budapesten is, a későbbiekben pedig a folyóiratok egész sora állt e cél szolgálatába. Csuka Zoltánnak a két háború között Újvidéken kiadott *Ut* című irodalmi lapjában közreműködtek a belgrádi írók is. Aztán a későbbiekben a szintén Csuka Zoltán kiadásában Budapesten megjelent *Lát-határ* című folyóirat egyik céljával tűzte ki a délszláv irodalom ismeretetését és népszerűsítését a magyar nagyközönség körében. Szenteleky Kornél és Debreczeni József *Bazsalikom* címen antológiát adott ki a szerb és horvát költők verseiből. A felszabadulás után pedig a Testvériség—Egység és a Forum kiadványai különösen nagy figyelmet fordítottak, illetve fordít a Forum ma is arra, hogy a legjobb jugoszláv irodalmi művek kiadásával minél közelebb hozza a testvérnépek irodalmát nemcsak az itt élő magyar nemzetiséghez, hanem a határon túli magyar olvasóközönséghez is. A második világháború után megint csak Csuka Zoltán Budapesten megjelenő *Déli Csillag* című folyóiratában egymás mellett szerepeltek Szabó Pál, Sinkó Ervin, Majtényi Mihály, Herceg János, Veljko Petrović, Miroslav Krleža, Ivo Andrić, Branko Čopić stb.

Es hogy a kölcsönösséget is érzékeltessük valamivel, már 1906-ban megjelent a horvát és szerb egyetemisták és képviselők szociálpolitikai, gazdasági és irodalmi közlönye, a Croatia, mely a magyar—horvát—szerb progresszív koalíciót kívánta szolgálni Bécs abszolutisztikus uralmával szemben. Es a fordítások tekintetében is egyre kiteretélyesebb munka folyik, hiszen immár nemcsak a legjobb magyarországi írók művei jelennek meg Jugoszláviában avatott fordításban, hanem utat találtak a jugoszláviai magyar írók művei is a szerbhorvát olvasóközönség felé.

Es a közeledés, az ismerkedés és barátkozás terén még a második világháború éveit sem szabad kihagyni a leltárból — még akkor sem, ha a két mai ország népei a hatalmon levők fasiszta mesterkedései folytán hatalmas nyomásnak voltak kitéve. Ez a nyomás azonban nem lehetett olyan erős, hogy egymás ellen fordíthatta volna magukat a szenvedő népeket. Hiszen ebben a fasiszma elleni harcban született meg például a Petőfi-zászlóalj, majd később a Petőfi-brigád is, s a magyar partizánzászló is ott lengett a felszabadító erők délszláv népeinek zászlói mellett, s ott leng még ma is a magyarlakta helységekben minden ünnepen, hirdelve az összefogás erejét.

Ebből a véres időszakból virágoztak ki a bori gyűjtőtáborban sínylő és tragikus halált halt Radnóti Miklósnak a haláltáborban és zaklatott, hajszolt halálútja során írt *Razglednici* és más lélekbe markoló költeményei, amelyek a sírból keltek új életre valóságos főnix-

madárként, tekintve hogy az elföldelt költő tetemének exhumálásakor kerültek elő ruhája zsebéből.

A közös sorsot hirdetik ezek a versek is, és csakúgy a közös sorsot hirdeti Csuka Zoltán jugoszláv irodalomtörténete is, amellyel szinte a jugoszláv irodalomtörténeszeket is megelőzve nyújtott átfogó képet a magyar olvasóknak a jugoszláv irodalomról és a jugoszláv alkotókról.

Mindez persze csupán rövid jelzése mindannak, amit részletesen bemutat dr. Dávid András szerbhorvát nyelven kiadott kötete is, felidézve a kulturális és irodalmi közeledés közvetítőinek hosszú névsorát, s még arra is talált helyet, hogy mondjuk Veljko Petrović *Miška eregbiroš* című művének, vagy Thurzó Lajos megkapó erejű versének közreadásával is szemléltesse a két nép sorsának összefonódását.

Nyugodtan elmondhatjuk tehát, hogy dr. Dávid András valóban alapos, lelkiismeretes munkával nyúlt vállalt feladatának megvalósításához, és elvitathatatlanul jelentős munkát végzett a két nép összefonódó kulturális és irodalmi múltjának és jelenének ismertetésével. Eppen ezért fenntartás nélküli örömmel üdvözljük a kötet megjelenését. És ebből az örömből mit sem von le, hogy a 350 oldalas könyv végére jutva, bizonyos hiányérzetünk támad. Ezt a hiányérzetet pedig az kelti, hogy kezdettől fogva még valami pluszt is vártunk ettől a kötetből — mégpedig elsősorban a legújabb kort illetően. A könyv alcímében ugyanis azt olvassuk, hogy a *Mostovi uzajamnosti (Kölcsönös-ség hidjai)* című kötet a jugoszláv—magyar kulturális és irodalmi kapcsolatokról nyújt képet. Nos, ezt figyelembe véve, úgy érzem, hogy a kötet egy kissé egyoldalúvá vált, túlságosan irodalomközpontú lett. Pedig éppen a kapcsolatok második világháború utáni alakulása terén, de már előbb is, vannak más kulturális vonatkozások is, mégpedig igen nevezetesekek, amelyek valóban elősegítették és elősegítik a két ország népeinek közeledését — egészen konkrét formában, egészen konkrét feladattal.

Dr. Dávid András például megemlékezik a két ország színházi kapcsolatairól is, még szervezeti tekintetben, azaz a kölcsönös vendégjátékok felőlelésével is, de még ezen a téren is túlsúlyba jut a kizárólagos irodalmi vonatkozás, az írók műveinek ismertetése, a színpadi művek fordítása, és jobban háttérbe szorul a kölcsönös vendégjátékok ügye, jelentősége, a rendezői vendégszereplések stb. Erről azonban — mint mondtam — még történik említés a kötetben. Vannak azonban a kulturális kapcsolatoknak olyan vonatkozásai, amelyek teljesen kimaradtak, pedig jelentőségüket tekintve nagyon is beletartoznak a kulturális kapcsolatok szilárdításának körébe.

A szóátvételekkel például a helyhez viszonyítva meglehetősen részletesen foglalkozik a szerző, viszont hiányzik a szövegből a más nyelvet beszélő népek érintkezését megkönnyítő szótárak kérdése. Pedig jelent meg néhány szerbhorvát—magyar szótár a múlt század óta, kezdve Đisalović szótárától, Blagoje Brančić és dr. Derra György szótárán át a legújabb szótárakig, mondjuk Herceg János, Kovács Kálmán, Hadrovics László szótáráig, hogy a legújabb, háromkötetes, Újvidéken készült szerbhorvát—magyar szótárt, amely valóban hézagpótló és felmérhetetlen gyakorlati értékű munka volt, ne is említsem. És ez semmiképpen sem feledékenységre, hanem koncepció kérdése.

További ilyen kulturális vonatkozás az iskolák (és más, egymás területén működő kulturális intézmények) tevékenységének kérdése, az iskolák esetében még azzal is nyomósítva, hogy a két szomszédos ország között tudomásom szerint együttműködés mutatkozott és mutatkozik minden bizonnyal a nemzetiségi tankönyvek tekintetében is, ami még bizonyos tankönyvcseré formájában is kifejezésre jutott. Ez pedig megint csak beleillene a kulturális kapcsolatokat felőlelő műbe, annál is inkább, mert jól tudjuk, hogy a határ mindkét oldalán működnek nemzetiségi iskolák — ha nem is egyforma szinten, ami a nemzetiség számarányából is következik.

Mindez persze egyáltalán nem ünneprontás, csupán az irodalomköz-pontúság folytán előállott hiányok érzése. Hiszen szóba ejti ugyan a szerző a tankönyvek kérdését, de ezek közül csupán egy-két, megint csak irodalmi vonatkozású tankönyvet említ, nem pedig a kisiskolások mindennapi tankönyveit. De hát bizonyára nem is lehet mindent egy kötetbe összefogni, különösen ha ilyen messzire kiterjedő és egyre gyarapodó kapcsolatanyagról van szó, ami még nincs is kellőképpen át-tanulmányozva. Éppen ezért érték teljesen egyet a szerzővel, amikor leszögezi, hogy a bőséges anyagot lehetetlen egy kötetben átfogni, s ezekben a szavakban bizonyos ígéretet is érzek — a jövőendő kötetekre, az újabb szempontok felölelésére nézve.

KOLOZSI TIBOR

CSÁTH GÉZA ÉLETMŰVE

CSÁTH GÉZA: *Ismeretlen házbán.*

Összegyűjtötte és az utószót írta Dér Zoltán.

1. köt. Novellák, drámák, jelenetek. 2. köt. Kritikák, tanulmányok, cikkek. (Hagyományaink 9—10.)

Forum, Újvidék, 1977.

Tanulságos Csáth Géza irodalomtörténeti sorsa. Mintegy négy év kellett neki ahhoz, hogy irodalmunk elismert elbeszélőjévé érjen (1904—1908), azután újabb négy-öt év (1908—1913), hogy az élvonalban maradjon. Tragikus halála, 1919 után szinte elfelejtették. 1913 és 1964 között jelen sem volt az irodalmi hagyományban: egyetlen kötete sem jelent meg! Érdekes lenne latolgatni, mik voltak ennek a kirekesztődésnek okai; sommásan fogalmazva sem tévedhetek sokat, ha főként a Horthy-rendszer és a Rákosi-korszak általános viszonyait okolom. Az árnyaltabb elemzés persze magában a Csáth-életműben is megelhelheti majd a népszerűsítés gátló tényezőit.

A Csáth-életmű az utóbbi évtizedben szemünk előtt lejátszódó újjá-zületését és visszhangját az irodalmi-művészeti ízlés átalakulásával kölcsönhatásban két írástudónak köszönheti: Illés Endrének és Dér Zoltánnak. Igaz, elszórtan írtak előttük és velük párhuzamosan mások is Csáthról; élesztgették emlékét, ébresztgették alakját. Bóka László például 1937-ben Csáth novelláiról doktori értekezését. Am mi sem jellemzőbb, hogy a mai Csáth-irodalom alig tud méríteni belőle; ennek nemcsak könnyvitkaság volta, szinte hozzáférhetetlensége, hanem szempontjainak elavulása is oka lehet. Jelképes, hogy a most ismertetett munka végén levő névmutatóban sem szerepel Bóka neve; az utószóban a Csáth egész életművét szinte kis monográfiaként áttekintő Dér Zoltánnak sem volt szüksége, hogy hivatkozzék egyébként úttörő értékű, érdemes dolgozatára.

Csáth életében öt novellás kötete jelent meg, sűrűségükkel is híven tükrözve az író termékenységét, alkotó erejét. *A varázsló kertje* (1908), *Az albíróék és egyéb elbeszélések* (1909), *Délutáni álom* (1911), *Schmith mézeskalácsos* (1912) és a *Muzsikások* (1913) című elbeszélésgyűjteményei mellett ugyanezekben az években adott izelítőt zenei írásaiból a különnyomatként megjelent *Puccini* című füzet (1908), majd ennek német fordítása (1912), valamint a *Zeneszerző portrék* (1911) című könyvecskéje; drámaírói munkásságából *A Janika* (1911) önálló kiadványa, végül pedig elmeorvosi szakirodalmi tevékenységéből *Az elmebetegségek pszichikus mechanizmusa* (1912) című nagyobb tanulmánya.